

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE LA TRANSICIÓ SOCIALISTA

Ernesto Che Guevara

(Carta a Fidel Castro, abril de 1965)

Material de formació política de la Càtedra Che Guevara -Col·lectiu Amauta-

Fragment d'una carta que el Che li va enviar a Fidel a l'abril de 1965, abans de la seva partida al Congo, en la que precisa entre altres aspectes, les seves últimes consideracions sobre política i economia a Cuba.

Marx establí dos períodes per arribar al comunisme, el període de transició, també anomenat socialisme o primer període del comunisme, i el comunisme o comunisme plenament desenvolupat. Partia de la idea de que el capitalisme en el seu conjunt es veuria abocat a una ruptura total després d'assolir un desenvolupament en el qual les forces productives xocarien amb les relacions de producció, etc.; i va entreveure aquest primer període anomenat socialisme al qual no li va dedicar molt de temps, però en la *Crítica al Programa de Gotha*, el descriu com un sistema on ja estan suprimides una sèrie de categories mercantils, producte de que la societat completament desenvolupada ha passat a la nova etapa. Després ve Lenin, la seva teoria del desenvolupament desigual, la seva teoria de l'esglaió més dèbil i la realització d'aquesta teoria a la Unió Soviètica i amb això s'implanta un nou període no previst per Marx. Primer període de transició o període de la construcció de la societat socialista, que es transforma després en societat socialista per passar a ser la societat comunista definitiva. Aquest primer període, els soviètics i els txecs pretenen haver-lo superat; crec que objectivament no és així, des del moment en que encara existeixen una sèrie de propietats privades a la Unió Soviètica i, per suposat, a Txecoslovàquia. Però allò important no és això sinó que l'economia política de tot aquest període no s'ha creat, i per tant, estudiat. Després de molts anys de desenvolupament de la seva economia en una direcció donada, van convertir una sèrie de fets palpables de la realitat soviètica en presumptes lleis que regeixen la vida de la societat socialista, crec que aquí és on hi ha un dels errors més importants. Però el més important, en el meu concepte, s'estableix en el moment en que Lenin, pressionat per l'immens cúmul de perills i de dificultats que es cernien sobre la Unió Soviètica, el fracàs d'una política econòmica, summament difícil de dur per altra banda, torna sobre sí i estableix la NEP donant entrada novament a velles relacions de producció capitalista. Lenin es basava en l'existència de cinc estadis en la societat tsarista, heretats pel nou estat.

El que és necessari destacar és una existència clarament definida, de com a mínim dos Lenin (potser tres), completament diferents: aquell la història del qual acaba específicament en el moment en que escriu l'últim paràgraf de *L'Estat i la Revolució* on diu que és molt més important fer-la que parlar d'ella i el subsegüent en que ha d'afrontar els problemes reals. Nosaltres apuntàvem que probablement hi havia un període intermig de Lenin en el qual encara no s'ha retractat de totes les concepcions teòriques que van guiar la seva acció fins al moment de la revolució. En tot cas, de l'any 21 en endavant, i fins poc abans de la seva mort, Lenin comença l'acció conduent a fer la NEP i a portar a tot el país a les relacions de producció que configuren el que Lenin anomenava capitalisme d'estat, però que en realitat també pot anomenar-se capitalisme

premonopolista pel que fa a l'ordenament de les relacions econòmiques. En els últims períodes de la vida de Lenin, llegint amb atenció, s'observa una gran tensió; hi ha una carta molt interessant al President del Banc, on se'n riu de presumptes utilitats d'aquest i fa una crítica dels pagaments entre empreses i els guanys entre empreses (papers que passen d'un lloc a un altre). Aquest Lenin, també afeixugat per les divisions que veu dins del partit desconfia del triomf. Tot i que sigui quelcom absolutament subjectiu, em dóna la impressió de que si Lenin hagués viscut per dirigir el procés del qual era l'actor principal i que tenia totalment a les mans, hagués anat variant amb notable celeritat les relacions que va establir la Nova Política Econòmica. Moltes vegades, en aquesta última època, es parlava de copiar del capitalisme algunes coses, però en el capitalisme, en aquest moment, estaven en auge alguns aspectes de l'explotació tals com el taylorisme que avui no existeixen; en realitat, el taylorisme no és altra cosa que l'stajanovisme, treball a sac simple i pur o, millor dit, el treball a sac vestit amb una sèrie d'oripells i aquest tipus de pagament va ser descobert en el primer pla de la Unió Soviètica com una creació de la societat soviètica. El fet real és que tot l'andamiatge jurídic econòmic de la societat soviètica actual parteix de la Nova Política Econòmica; en aquesta es mantenen les velles relacions capitalistes, es mantenen les velles categories del capitalisme, és a dir, existeix la mercaderia, existeix, en certa manera, el guany, l'interès que cobren els bancs i, naturalment, existeix l'interès material directe dels treballadors.

En el meu concepte tot aquest andamiatge pertany als que podríem anomenar, com ja he dit, un capitalisme premonopolista. Les tècniques de direcció i les concentracions de capitals encara eren en la Rússia tsarista tan grans com per haver permès el desenvolupament dels grans trusts. Estaven en l'època de fàbriques aïllades, unitats independents, cosa pràcticament impossible de trobar en la indústria nord-americana d'avui dia, per exemple.

És a dir, avui, als Estats Units, només hi ha tres firmes que produeixen automòbils: la Ford, la General Motors, i el conjunt de totes les petites empreses, petites pel caràcter dels Estats Units, que es van unir entre sí per tractar de sobreviure.

Res d'això succeïa a la Rússia d'aquella època, però quin és el defecte fonamental de tot el sistema? Que limita la possibilitat de desenvolupament mitjançant la competència capitalista però no liquida les seves categories ni implanta noves categories d'un caràcter més elevat. L'interès material individual era l'arma capitalista per excel·lència i avui es pretén elevar a la categoria de palanca de desenvolupament, però està limitat per l'existència d'una societat on no s'admet l'explotació. En aquestes condicions, l'home no desenvolupa totes les seves fabuloses possibilitats productives, ni es desenvolupa a ell mateix com a constructor conscient de la societat nova.

I per ser conseqüents amb l'interès material, aquest s'estableix en l'esfera improductiva i en la dels serveis.

Aquesta és la justificació, potser, de l'interès material dels dirigents, principi de la corrupció, però de totes maneres, és conseqüent amb tota la línia de desenvolupament adoptada allà on l'estímul individual ve sent la palanca motora perquè és allí, en l'individu, on, amb l'interès material directe, es tracta d'augmentar la producció o l'efectivitat.

Aquest sistema té, per altra banda, traves serioses en la seva automaticitat; la llei del valor no pot jugar lliurement perquè no té un mercat lliure on productors rentables i no rentables, eficients i no eficients, competeixin i els no eficients morin d'inanició. És necessari garantir una sèrie de productes a la població, de preus a la població, etc., etc., i

quan es resol que la rendabilitat ha de ser general per totes les unitats, es canvia el sistema de preus, s'estableixen noves relacions i es perd totalment la relació amb el valor del capitalisme que, encara, tot i el període monopolític, manté la seva característica fonamental de guiar-se pel mercat i de ser una espècie de circ romà on els més forts vencen (en aquest cas els més forts són els posseïdors de la tècnica més alta). Tot això ha anat conduint a un desenvolupament vertiginós del capitalisme i a una sèrie de tècniques noves totalment allunyades de les velles tècniques de producció. La Unió Soviètica compara el seu avançament amb els Estats Units i parla de que es produeix més acer que en aquest país, però als Estats Units no hi ha hagut paralització del desenvolupament.

Què succeeix aleshores? Simplement que l'acer ja no és el factor fonamental per mesurar l'eficiència d'un país, perquè existeix la química, l'automatització, els metalls no ferrosos i a més d'això s'ha de veure la qualitat dels acers. Estats Units produeix menys però produeix una gran quantitat d'acer de qualitat molt superior. La tècnica ha quedat relativament estancada, en la immensa majoria dels sectors econòmics soviètics. Per què? Perquè es va haver de fer un mecanisme i donar-li automaticitat, establir les lleis de joc on el mercat ja no actua amb la seva implacabilitat capitalista, però els mecanismes que s'idearen per reemplaçar-los són mecanismes fossilitzats i allí comença el desgavell tecnològic. Falta l'ingredient de la competència, que no ha estat substituït, després dels brillantíssims èxits que obtenen les societats noves gràcies a l'esperit revolucionari dels primers moments, la tecnologia deixa de ser el factor impulsor de la societat. Això no succeeix en la branca de la defensa. Per què? Perquè és una línia on no existeix la rentabilitat com a norma de relació i on tot està posat estructuradament al servei de la societat per a realitzar les més importants creacions de l'home per la seva supervivència i la de la societat en formació. Però aquí torna a fallar el mecanisme; els capitalistes tenen molt unit l'aparell de la defensa a l'aparell productor, ja que són les mateixes companyies, són negocis bessons i tots els grans avenços obtinguts en la ciència de la guerra passen immediatament a la tecnologia de la pau i els bens de consum fan salts de qualitat veritablement gegantins. A la Unió Soviètica no passa res d'això, són dos compartiments estancats i el sistema de desenvolupament científic de la guerra serveix molt limitadament per la pau.

Aquests errors, excusables en la societat soviètica, la primera en iniciar l'experiment, es trasplanten a societats molt més desenvolupades o, simplement diferents i s'arriba a un carreró sense sortida provocant reaccions dels altres estats. El primer en resoldre's va ser Iugoslàvia, després va seguir Polònia i en aquest sentit ara són Alemanya i Txecoslovàquia, deixant de banda, per característiques especials a Romania. Què passa ara? Es rebel·len contra el sistema però ningú ha buscat on està l'arrel del mal; s'atribueix a aquesta pesada lacra burocràtica, a la centralització excessiva dels aparells, es lluita contra la centralització d'aquests aparells i les empreses obtenen una sèrie de triomfs i una independència cada cop major en la lluita per un mercat lliure.

Qui lluiten per això? Deixant de banda als ideòlegs, i als tècnics que, des d'un punt de vista científic analitzen el problema, les pròpies unitats de producció, les més efectives clamen per la seva independència. Això s'assembla extraordinàriament a la lluita que porten els capitalistes contra els estats burgesos que controlen determinades activitats. Els capitalistes estan d'acord en que quelcom ha de tenir l'Estat, aquest quelcom és el servei on es perd o que serveix per tot el país, però la resta ha d'estar en mans privades. L'esperit és el mateix; l'Estat, objectivament, comença a convertir-se en un estat tutelar de relacions entre capitalistes. Per suposat, per mesurar l'eficiència s'està utilitzant cada cop més la llei del valor, i la llei del valor és la llei fonamental del capitalisme; ella és la que

acompanya, la que està íntimament lligada a la mercaderia, cèl·lula econòmica del capitalisme.

Al adquirir la mercaderia i la llei del valor les seves plenes atribucions, es produeix un reajustament en l'economia d'acord amb l'eficiència dels diferents sectors i unitats i aquells sectors o unitats que no són el suficientment eficients desapareixen.

Es tanquen fàbriques i emigren treballadors iugoslaus (i ara polonesos) als països d'Europa Occidental en plena expansió econòmica. Són esclaus que els països socialistes envien com una ofrena al desenvolupament tecnològic del Mercat Comú Europeu.

Nosaltres pretenem que el nostre sistema reculli les dues línies fonamentals del pensament que han de seguir-se per arribar al comunisme. El comunisme és un fenomen de consciència, no s'hi arriba mitjançant un salt en el buit, un canvi de la qualitat productiva, o el xoc simple entre les forces productives i les relacions de producció. El comunisme és un fenomen de consciència i s'ha de desenvolupar aquesta consciència en l'home, d'on l'educació individual i col·lectiva pel comunisme és una part consubstancial a ell. No podem parlar en termes quantitius econòmicament; potser nosaltres puguem estar en condicions d'arribar al comunisme d'aquí a uns anys, abans que els Estats Units hagin sortit del capitalisme. No podem mesurar en termes d'ingrés per càpita la possibilitat d'entrar al comunisme; no hi ha una identificació total entre aquests ingressos i la societat comunista. Xina tardarà centenars d'anys en tenir l'ingrés per càpita dels Estats Units. Fins i tot si considerem que l'ingrés per càpita és una abstracció, mesurant el salari mitjà dels obrers nord-americans, carregant-li els desocupats, carregant-li els negres, aquest nivell de vida encara és tan alt que a la majoria dels nostres països els costarà molt arribar-hi. Però, anem caminant cap al comunisme.

L'altre aspecte és el de la tècnica; consciència més producció de bens materials és comunisme. Bé, però què és la producció sinó l'aprofitament cada cop major de la tècnica; i què és aprofitament cada cop major de la tècnica sinó el producte d'una concentració cada cop més fabulosa de capitals, és a dir, una concentració cada cop més gran de capital fix o treball congelat amb relació al capital variable o treball viu. Aquest fenomen s'està produint en el capitalisme desenvolupat, en l'imperialisme. L'imperialisme no ha sucumbit gràcies a la seva capacitat d'extraure guanys, recursos, dels països dependents i exportar-los conflictes, contradiccions, gràcies a l'aliança amb la classe obrera dels seus propis països desenvolupats contra el conjunt de països dependents. En aquest capitalisme desenvolupat hi ha els gèrmens tècnics del socialisme molt més que en el vell sistema de l'anomenat càlcul econòmic, que és a la vegada, hereu d'un capitalisme que ja està superat en sí mateix i que, tot i així, ha estat agafat com a model del desenvolupament socialista. Així doncs, hauríem de mirar al mirall on s'estan reflectint una sèrie de tècniques correctes de producció que encara no han xocat amb les seves relacions de producció. Podria argumentar-se que no ho han fet per l'existència d'aquest desofegament que és l'imperialisme a escala mundial, però en definitiva, això portaria algunes correccions en el sistema i nosaltres només prenem les línies generals. Per donar una idea de l'extraordinària diferència pràctica que avui existeix entre el capitalisme i el socialisme es pot citar el cas de l'automatització; mentre en els països capitalistes l'automatització assoleix a extrems realment vertiginosos, en el socialisme estan molt més endarrerits. Es podria argumentar sobre una sèrie de problemes que afrontaran els capitalistes en el futur immediat, degut a la lluita dels treballadors contra la desocupació, cosa aparentment exacta, però el cert és que avui el capitalisme es desenvolupa en aquest camí més ràpidament que el socialisme.

La Standard Oil per exemple, si necessita rejuvenir una fàbrica, la para i li dóna una sèrie de compensacions als treballadors. La fàbrica està un any parada, posa els nous equips i comença a caminar amb una eficàcia major. Què passa a al Unió Soviètica, fins ara? A l'Acadèmia de Ciències d'aquest país hi ha acumulats centenars i potser milers de projectes d'automatització que no poden ser posats a la pràctica perquè els directors de les fàbriques no es poden permetre el luxe de que el seu pla caigui durant un any i com que és un problema de compliment del pla, si li fan una fàbrica automatitzada li exigiran una producció major, aleshores no li interessa fonamentalment l'augment de la productivitat. Clar que es podria solucionar això des del punt de vista pràctic, donant majors incentius a les fàbriques automatitzades; és el sistema Libermann i els sistemes que s'estan començant a implantar a l'Alemanya Democràtica, però tot això indica el grau de subjectivisme en que es pot caure i la falta de precisió tècnica en l'us de l'economia. S'han de sofrir cops molt durs de la realitat per començar a canviar; i sempre canviar l'aspecte extern, el més cridanerament negatiu, però no l'essència real de totes les dificultats que existeixen avui que és una falsa concepció de l'home comunista, basada en una llarga pràctica econòmica que tendirà i tendeix a fer de l'home un element numèric de producció a través de la palanca de l'interès material.

A la part tècnica, el nostre sistema tracta de prendre el més avançat dels capitalistes i per tant de tendir a la centralització. Aquesta centralització no significa un absolut; per fer-la intel·ligentment ha de treballar-se d'acord amb les possibilitats. Podria dir-se, centralitzar tant com les possibilitats ho permetin; això és el que guia la nostra acció. Això permet un estalvi d'administració, de mà d'obra, permet una millor utilització dels equips cenyint-los a tècniques conegudes. No és possible fer una fàbrica de sabates que, instal·lada a La Habana, reparteixi aquest producte a tota la república perquè hi ha un problema de transport de per mig. La utilització de la fàbrica, la seva mida òptima, està donada pels elements d'anàlisi tècnico-econòmics.

Tractem d'anar a l'eliminació, en allò possible, de les categories capitalistes, per tant nosaltres no considerem un acte mercantil el trànsit d'un producte per fàbriques socialistes. Perquè això sigui eficaç hem de fer tota una reestructuració dels preus. Això està publicat per mi¹, no tinc més que agregar al poc que hem escrit, tret de que s'ha d'investigar molt sobre aquests punts.

En resum, eliminar les categories capitalistes: mercaderia entre empreses, interès bancari, interès material directe com a palanca, etc., i prendre els últims avenços administratius i tecnològics del capitalisme, aquesta és la nostra aspiració.

Se'ns pot dir que totes aquestes pretensions nostres equivaldrien també a pretendre tenir aquí, perquè els Estats Units el tenen, un Empire State i és lògic que nosaltres no puguem tenir un Empire State però, tot i així, sí que podem tenir molts dels avenços que tenen els gratacels nord-americans i tècniques de fabricació d'aquests gratacels tot i que els fem més petits. No podem tenir una General Motors que tenen més empleats que tots els treballadors del Ministeri d'indústries en el seu conjunt, però sí que podem tenir una organització, i, de fet la tenim, similar a la General Motors. En aquest problema de la tècnica d'administració va jugant la tecnologia; tecnologia i tècnica d'administració han anat variant constantment, unides íntimament durant el procés del desenvolupament del capitalisme, però, en el socialisme s'han dividit com dos aspectes diferents del problema i

¹ Es refereix als articles publicats durant el Gran debat econòmic a Cuba. Consultar *El Gran Debate*, Editorial Ocean Press, 2006.

un d'ells s'ha quedat totalment estàtic. Quan s'han adonat de les greus falles tècniques a l'administració, busquen a les rodalies i descobreixen el capitalisme.

Recalcant, els dos problemes fonamentals que ens afligeixen, en el nostre Sistema Pressupostari, són la creació de l'home comunista i la creació del medi material comunista, dos pilars que estan units mitjançant l'edifici que han de sostenir. Nosaltres tenim una gran llacuna al nostre sistema; com integrar a l'home al seu treball de tal manera que no sigui necessari utilitzar això que nosaltres anomenem el desestímul material, com fer que cada obrer senti la necessitat vital de recolzar a la seva revolució i al mateix temps que el treball és un plaer; que senti el que tots nosaltres sentim aquí a dalt.

Si és un problema de camp visual i només li és pertinent interessar-se pel treball que fa a qui té la missió, la capacitat del gran constructor, estaríem condemnats a que un torner o una secretària mai treballarien amb entusiasme. Si la solució estigués en la possibilitat de desenvolupament d'aquest mateix obrer en el sentit material, estaríem molt malament.

El cert és que avui no existeix una plena identificació al treball i crec que part de les crítiques que se'ns fan són raonables, tot i que el contingut ideològic d'aquesta crítica no ho és. És a dir, se'ns critica el que els treballadors no participen en la confecció dels plans, en l'administració de les unitats estatals, etc., el que és cert, però d'allí conclouen que això es deu a que no estan interessats materialment en elles, estan al marge de la producció. El remei que es busca per això és que els obrers dirigeixin les fàbriques i siguin responsables d'elles monetàriament, que tinguin els seus estímuls i desestímuls d'acord amb la gestió.

Crec que aquí hi ha el quid de la qüestió; per nosaltres és un gran error pretendre que els obrers dirigeixin les unitats; algun obrer ha de dirigir la unitat, un entre tots com a representant dels demés, si es vol, però representant de tots en quant a la funció que se li assigna, a la responsabilitat o l'honor que se li confereix, no com a representant de tota la unitat davant la gran unitat d'Estat, en forma antagònica. En una planificació centralitzada, correcta, és molt important la utilització racional de cadascun dels diferents elements de la producció i no pot dependre d'una assemblea d'obrers o del criteri d'un obrer, la producció que vagi a fer-se. Evidentment, com menys coneixement existeixi en l'aparell central i en tots els nivells intermitjos, l'acció dels obrers des del punt de vista pràctic és més útil.

Això és real, però també la nostra pràctica ens ha ensenyat dues coses per nosaltres axiomàtiques; un quadre tècnic ben situat pot fer moltíssim més que tots els obrers d'una fàbrica i un quadre de direcció col·locat en una fàbrica pot canviar totalment les característiques d'elles, ja sigui en un i altre sentit. Els exemples són innumerables i, a més, els coneixem en tota l'economia no només en aquest Ministeri. Altra vegada es torna a plantejar el problema. Per què un quadre de direcció pot canviar-ho tot? Per què fa treballar tècnicament, és a dir, administrativament millor a tot el conjunt dels seus empleats, o per què dóna participació a tots els empleats d'una manera que aquests se sentin amb una nova tònica, amb un nou entusiasme de treball o per una conjunció d'aquestes dues coses?

Nosaltres encara no hem trobat la resposta i crec que això s'ha d'estudiar una mica més. La resposta ha d'estar íntimament relacionada amb l'economia política d'aquest període i el tractament que se'ls doni a aquestes qüestions ha de ser integral i coherent amb l'economia política.